

Vol. 2, no. 23(1). URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-023-1-2-007> (date of access: 08.05.2024). [in English]

3. Kaidan, V. P. (2022). The use of the Maple computer mathematics system in solving problems of physical content. E-learning technology. Vol. 6. P. 31–36. URL: <https://doi.org/10.31865/2709-84006202270263> (date of access: 08.05.2024). [in English]

4. Lyashenko, V., Kobilska, E., Nabok, T. (2021). Application of mathematics software for solving applied problems. Transactions of kremenchuk mykhailo ostrohradskyi national university. No. 3(128). P. 11–16. URL: <https://doi.org/10.30929/1995-0519.2021.3.11-16> (date of access: 08.05.2024). [in English]

5. Maple. URL: <http://www.maplesoft.com/products/Maple/index.aspx> (date of access: 08.05.2024). [in English]

6. The implementation of Maple software to enhance the ability of students' spaces in multivariable calculus courses(2020). / E. A. Purnomo et al. Journal of physics: conference series. Vol. 1446. P. 012053. URL: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1446/1/012053> (date of access: 10.05.2024). [in English]

7. Vakulenko, I. V. (2020). Upravlinnya samostiyonou robotoyu maybutnikh vchyteliv v protsesi navchannya informatyky z vykorystannyam system komp'yuternoyi matematyky. [Management of independent work of future teachers in the process of learning computer science using computer mathematics systems]. Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 2. Komp'yuterno-oriyentovani systemy navchannya. № 22(29). S. 181–196. URL: [https://doi.org/10.31392/npu-nc.series2.2020.22\(29\).25](https://doi.org/10.31392/npu-nc.series2.2020.22(29).25) (data zvernennya: 08.05.2024). [in Ukrainian]

8. Mykhalevych, V. M., Krups'kyu, YA. V. (2022). Rozvytok systemy Maple u navchanni vyshchoyi matematyky. [Development of the Maple system in teaching higher mathematics]. Informatsiyi tekhnolohiyi i zasoby navchannya. № 21(1). URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v21i1.330> (data zvernennya: 08.05.2024). [in Ukrainian]

9. Sin'ko, YU. I. (2009). Systemy komp'yuternoyi matematyky ta yikh rol' u matematychniy osviti. [Systems of computer mathematics and their role in mathematics education]. Informatsiyi tekhnolohiyi v osviti. № 3, S. 274–278. URL: <https://doi.org/10.30929/1995-0519.2019.3.11-18> (data zvernennya: 08.05.2024). [in Ukrainian]

10. Yunchyk, V. L., Fedonyuk, A. A. (2019). Porivnyal'na kharakterystyka funktsional'nykh mozhlyvostey system komp'yuternoyi matematyky v protsesi rozv'yazuvannya zadach. [Comparative characteristics of the functional capabilities of computer mathematics systems in the process of solving problems]. Informatsiyi systemy ta merezhi. № (6), S. 90–102. URL: <https://doi.org/10.23939/sisn2019.02.090> (data zvernennya: 08.05.2024). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГУРТОВИЙ Юрій Валерійович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: хвильові процеси в рідинах, застосування систем комп'ютерної математики в моделюванні та освітньому процесі студентів.

ЛУНЬОВА Марія Валентинівна – доктор філософії з прикладної математики, старший викладач кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка,

Наукові інтереси: автоматизація документообігу та освітнього процесу, математичне моделювання, комп'ютерне моделювання, хвильові процеси в шаруватих рідинах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HURTOVYI Yuriy Valeriyovych – candidate of physical and mathematical sciences, associate professor, associate professor at the Department of Mathematics and Digital Technologies, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: wave processes in fluids, application of computer algebra systems in modeling and in the educational process of students.

LUNYOVA Maria Valentinovna – doctor of philosophy in applied mathematics, senior lecturer at the Department of Mathematics and Digital Technologies, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: automation of document flow and the educational process, mathematical modeling, computer modeling, wave processes in layered fluids.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2024 р.

УДК 37.015.3:159.947.24(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-155-160

ДУБІНКА Микола Михайлович –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Цentrальноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

**РОЛЬ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
У ПРОЦЕСІ ЇЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ**

У статті зацентовано увагу на теоретичних основах процесуальної сторони самовизначення людини. Автором обгрунтовано, що в основі процесу становлення людини першочергове місце займає особистісне самовизначення, що має ціннісно-значеннєву (смыслову) природу. Це активне окреслення особистістю своєї позиції відносно суспільно виробленої системи цінностей, визначення на цій основі сенсу свого власного існування. Дослідник підкреслює важливість ціннісно-значеннєвої детермінації особистості як якісної характеристики процесу її особистісного самовизначення, де істотною особливістю є орієнтованість учнівської молоді у майбутнє.

Врахування вищезазначених позицій дозволяє не тільки більш повно зрозуміти ту чи іншу особистість, але й визначити стратегію корекційного впливу, орієнтованого одночасно і на реалізацію завдань розвитку конкретної особистості, і на розкриття її потенційних можливостей, які не є універсальними для всіх, а в кожному окремому випадку встановлюються індивідуально, за активної участі самої людини. Тому дуже важливо приділяти увагу формуванню ціннісно-значеннєвої складової особистісного самовизначення учнівської молоді.

Автор доводить, що рівень сформованості особистості – рівень ціннісно-смысловий детермінації, рівень життя у світі існуючих цінностей. Існування в суспільстві завдяки широкій сфері суспільних взаємодій є репрезентацією, ідентифікацією,

реалізацією себе, власного потенціалу через особистісні характеристики. Залучення особистості до широкого кола взаємодій, форм, що базуються на існуючих суспільних цінностях, власній позиції, є результатом інтеріоризації (засвоєння) особистістю цінностей суспільства, на основі чого в учнівській молоді формуються ціннісні орієнтації, як певні світоглядні регулятиви поведінки і діяльності. Це складає основу Я-концепції, визначає багатогранність духовного світу, різнобічність особистості та є важливим чинником її професійного становлення.

Науковець зазначає, що ціннісні орієнтації – це елементи структури особистості, які характеризують змістовну сторону її професійної спрямованості. Визнання цінностей є значущою характеристикою самовизначенням особистості, оцінки її моральної, змістовної та інших сторін життєдіяльності.

Ключові слова: самоідентичність, особистісне самовизначення, потреби, інтереси, мотиви, цінності, ціннісні орієнтації, ціннісно-сміслова детермінація, професійне становлення, Я-концепція.

DUBINKA Mykola Mykhaylovych –

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
Department of Pedagogy and Special of Education,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

THE ROLE OF PERSONAL SELF-DETERMINATION OF YOUTH STUDENTS IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL FORMATION

The article focuses attention on the theoretical foundations of the procedural aspect of human self-determination. The author substantiated that personal self-determination, which has a value-significant (semantic) nature, occupies the primary place in the basis of the process of human development. This is an active delineation by the individual of his position in relation to the socially produced system of values, the determination of the meaning of his own existence on this basis. The researcher emphasizes the importance of the value-meaning determination of an individual as a qualitative characteristic of the process of personal self-determination, where an essential feature is the future orientation of student youth.

Taking into account the above-mentioned positions allows not only to more fully understand this or that personality, but also to determine the strategy of corrective influence, oriented at the same time to the implementation of the tasks of the development of a specific personality, and to the disclosure of its potential opportunities, which are not universal for everyone, but in each individual case are established individually, with the active participation of the person himself. Therefore, it is very important to pay attention to the formation of the value-meaning component of the personal self-determination of student youth.

The author proves that the level of personality formation is the level of value-meaning determination, the level of life in the world of existing values. Existence in society due to a wide sphere of social interactions is a representation, identification, realization of oneself, one's own potential through personal characteristics. Involvement of the individual in a wide range of interactions, forms based on existing social values, own position, is the result of internalization (assimilation) of society's values by the individual, on the basis of which value orientations are formed in school youth, as certain worldview regulations of behavior and activity. This forms the basis of the self-concept, determines the multifacetedness of the spiritual world, the versatility of the personality and is an important factor in its professional formation.

The scientist notes that value orientations are elements of the personality structure that characterize the meaningful side of his professional orientation. Recognition of values is a significant characteristic of self-determination of an individual, assessment of his moral, meaningful and other aspects of life.

Key words: self-identity, personal self-determination, needs, interests, motives, values, value orientations, value-meaning determination, professional formation, self-concept.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах соціально-культурного відродження України, оновлення суспільства, створення національної системи освіти особливого значення набуває проблема професійного становлення учнівської молоді. Зросло значення формування у підростаючого покоління таких особистісних якостей, завдяки яким вони поступово стають активними суб'єктами соціальної взаємодії. Адаптація становлення суспільно активної та гармонійно розвиненої особистості значною мірою залежить від власних зусиль самої людини, спрямованих на самовдосконалення як неодмінну умову досягнення успіху в самовизначенні, самореалізації, життєтворчості. При цьому варто згадати слова М. Пряжникова, який стверджує, що розкриття сутності самовизначення учнівської молоді є досить складним завданням. А власне дослідження проблем особистісного самовизначення на шляху професійного становлення особистості ще не набуло достатнього розкриття. Пошук значущості діяльності, окреслення власної ролі і місця в системі

суспільних відносин у найбільш загальній формі має вияв через ціннісно-змістовну природу самовизначення школяра. Саме цим і окреслюється актуальність зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні теоретико-методологічні основи дослідження самовизначення закладені у працях К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, Л. Божович, М. Гінзбурга, В. Зінченко, С. Рубінштейна, В. Сафіна та роботах західних психологів А. Маслоу, К. Роджерса, Н. Роджерс, Е. Еріксона, В. Франкла, Е. Фромма.

Теоретична концепція технології самовизначення будується на досягненнях педагогічних концепцій організації суб'єктної активності особи в процесі виховання, навчання і соціалізації (Т. Алексєєнко, О. Барішева, В. Кавецький, О. Капустіна, І. Кон, М. Мельникова, А. Мудрик, А. Півнів, Т. Осипова, М. Рожков, Л. Рувінський, Г. Селевко, А. Тубельський та ін) [6, с. 5].

Аналіз науково-методичної літератури (Т. Араканцева, О. Гріньова, Г. Ніков,

М. Парамонов, М. Пряжников, Т. Снегірьова, О. Щотка, Б. Щербатюк та ін.) свідчать, що першочерговими є завдання, які пов'язані з ефективним самовизначенням людини в різних видах життєдіяльності.

Звідси, **метою статті** є дослідження процесуальної сторони самовизначення учнівської молоді, яке неможливе без вияву еталонної основи цього процесу – орієнтації на цінності, що, власне, визначає якісні відмінності процесу професійного становлення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з тим, що у процесі професійної діяльності людини відкриваються все нові сторони, відбуваються певні зміни, що потребують осмислення, все частіше самовизначення розглядається як невід'ємний компонент професійного становлення особистості. Вихідні положення щодо розуміння проблеми професійного становлення є своєрідним теоретичним підґрунтям для аналізу динаміки самовизначення учнівської молоді, так як значущими змістовними характеристиками, як зазначають Т. Кудрявцев, Л. Мітіна, М. Пряжников, професійного становлення є розвиток саморозуміння, Я-концепції професіонала, самовизначення [5, с. 14]. Однак, незважаючи на активні дослідження та аналіз питання особистісного самовизначення учнівської молоді у процесі професійного становлення в сучасній науковій літературі, однозначного тлумачення цього поняття немає, не знайдено також і єдиного підходу до розуміння сутності, структури, критеріїв, механізмів процесу.

Цінною в контексті дослідження змістовної сторони окресленого питання є позиція В. Франкла, який убачає самовизначення особистості в знаходженні і реалізації сенсу свого буття, навіть якщо її можливості помітно обмежені об'єктивними причинами. Людина самовизначається завдяки тому, що її поведінка характеризується, насамперед, цінностями і смислами. Самовизначення походить з фундаментальних антропологічних властивостей людини до самодистанціювання (прийняттю позиції по відношенню до самої себе) і самотрансценденції (виходу за межі себе як данності, перемагання себе) [8, с. 112]. Тому людина, що здатна самовизначитись по відношенню до самої себе, – здатна підняти над собою, вийти за свої межі. А власне її самовизначення будується насамперед на виборі системи цінностей.

Ми підтримуємо думку О. Семенова, що в основі феномену особистісного самовизначення є цінності, з якими особистість себе ідентифікує та які «опановує» [6, с. 12].

Як стверджує дослідниця Н. Савченко, в нашому сьогоденні, на думку зарубіжних і вітчизняних авторів (Д. Фельдштейн, М. Гінзбург, Є. Климов, І. Кон, М. Пряжников, С. Рубінштейн, Л. Божович, П. Писарський, Г. Цукерман, В. Франкл та ін.), актуальність вивчення становлення особистісного самовизначення обумовлена насамперед тим, що кожне нове покоління молоді здійснює самовизначення по

відношенню до іншої системи (ієрархії) цінностей, які існують у суспільстві [5, с. 15].

Науковці А. Здравомислов, В. Тугаринов стверджують, що цінності є результатом активної діяльності суб'єкта, їхня сутність пізнається людиною й усвідомлюється лише у процесі суспільної діяльності, коли виявляється позитивна значущість певних об'єктів [Дубінка, с. 102]. У загальному представленні, цінність – це «... властивість суспільного предмета задовольняти потреби соціального суб'єкта (людини, групи людей, суспільства); поняття, за допомогою якого характеризують соціально-історичне значення для суспільства й особистісний зміст для людини визначених явищ дійсності...» [7, с. 425]. При цьому цінності – це існуючі у свідомості кожної людини орієнтири, з якими індивіди й соціальні групи співвідносять свої дії. Об'єктами такого відношення, виступає все розмаїття предметно-практичної діяльності та суспільних відносин [2, с. 103].

Цінності, будучи за своєю природою соціально-історичними, є засобом залучення індивіда до роду людського, тим самим дозволяючи перебороти тимчасовість людського існування. Цінності тісно пов'язані з уявленням про сенс життя, що є одночасно рушієм розвитку особистості і його результатом.

Цінність – це один з основних механізмів взаємодії учнівської молоді й суспільства, особистості й культури, де сферою дієвості є «людський світ культури й соціальної дійсності» [1, с. 11]. Науковці А. Здравомислов, В. Тугаринов визначають цінності як якісні характеристики певної культури, що висвітлюють систему значень, смислів та пріоритетів, характерних для певної культури чи цивілізації, уособлюють змістовні характеристики духовного життя людини і суспільства. За їх переконанням, цінності є результатом активної діяльності суб'єкта, їхня сутність пізнається людиною й усвідомлюється лише у процесі суспільної діяльності, коли виявляється позитивна значущість певних об'єктів. При цьому цінності – це узагальнені уявлення людей про цілі і норми власної поведінки, що втілюють історичний досвід і концентровано представляють зміст культури епохи, певного суспільства в цілому, усього людства. Це існуючі у свідомості кожної людини орієнтири, з якими індивіди й соціальні групи співвідносять свої дії [5, с. 17].

Словацький дослідник Я. Гудечек зазначає, що теза, відповідно до якої цінність є ставлення людського суб'єкта до об'єкта, спирається на положення, що тільки людина підходить до матеріальних передумов своєї життєдіяльності як дійсний суб'єкт. Ціннісні ставлення суб'єкта до зовнішнього світу опосередковані орієнтацією людини на інших людей, на суспільство в цілому, на розроблені суспільством і пануючі в ньому ідеали, погляди і норми. Ціннісні відношення – це в основному суспільні, міжособистісні ставлення. Так, ґрунтовно аналізуючи поняття «цінність», автор досить розгорнуто визначає два основні його значення: 1) цінності у сенсі об'єктивно існуючих

предметів, подій, ідей, якостей матеріальних і духовних продуктів тощо, в яких розміщується атрибут цінності, і ті, що існують незалежно від суб'єктивних оцінок людей; 2) цінності у розумінні значущості для індивіда. Останнє значення розглядається у трьох вимірах: а) цінністю можна вважати якості речей, на які спрямовані зусилля людини або які задовольняють її потреби; б) цінностями можна назвати і позитивно оцінювані з позицій суб'єкта об'єкти; в) під цінністю також розуміють критерій, за яким будь-які об'єкти підлягають оцінці [2, с. 103].

У цьому контексті доцільним є представлення позиції В. Тугаринова, який вказує, що цінність є суттю тих явищ природи і суспільства, які виступають благом життя і культури людей певного суспільства або класу як дійсності або ідеалу. На основі чого автор виокремлює дві групи цінностей: 1) цінності життя (загальнолюдські цінності); 2) цінності культури [4, с. 78].

Отже, ми з'ясували, що самовизначення пов'язане з цінностями, з потребою формування значеннєвої системи, в якій провідне місце належить проблемі сенсу життя, з орієнтиром учнівської молоді у майбутнє. Тому визначення себе в суспільстві як особистості є визначення власного «Я» (самовизначення, прийняття активної позиції) співвідносно до соціокультурних цінностей, тобто – визначення сутності свого існування. Визначення себе як особистості – особистісне самовизначення – має ціннісно-змістовний контекст, де цінності визначають орієнтованість у майбутнє [5, с. 18]. При цьому, ціннісно-орієнтаційна діяльність учнівської молоді не може здійснюватися поза соціально-психологічною системою «особа-суспільство».

Потреба у сенсі життя, у визначенні професійної спрямованості, вважає К. Обухівський, створює той «зв'язок», що дозволяє людині, поперше, інтегрувати численні вимоги, що йдуть із різних сфер її життєдіяльності, будуючи життя не як послідовність розрізнених випадків, а як цілісний процес, що має цілі й наступність, і, по-друге, допомагає людині інтегрувати всі її здібності, максимальнo їх мобілізувати, співвідносно тих завдань, які ставляться нею відповідно до наявної Я-концепції та стратегії життєвих орієнтирів та подальшого самовизначення. Тому для розуміння проблеми самовизначення учнівської молоді доречним є зазначити на такій позиції: рівень особистості – це рівень ціннісно-значеннєвої (сміслової) детермінації (від лат. – обмеження, визначення), рівень існування у світі змістів і цінностей [2, с. 102]. Власне поняття «детермінація» використовується для позначення ситуації, коли одна властивість, подія, явище впливає на іншу властивість, подію, явище [7, с. 75]. Тому те, що зазвичай розглядається як пристосування особистості до суспільства (адаптація, соціалізація), насправді в більшості випадків носить характер активного самовизначення учнівської молоді по відношенню до різних форм, видів соціальної детермінації.

Подальше розкриття значущості ціннісно-сміслової детермінації самовизначення учнівської молоді розкриває значущість системи цінностей по відношенню до особистісного «само» й визначає співвіднесеність її діяльності з соціальними цінностями, за яких складається певна система ціннісних орієнтацій у суспільстві в цілому та в кожній окремій особистості. Тому в подальшому, ми акцентуємо увагу на представленні такого елементу внутрішньої структури особистості як ціннісні орієнтації.

Досить важливим, на нашу думку, є підхід О. Дробницького до розгляду даного питання. Основою розуміння автора є визначення цінності як «світу предметів, що ожили». А «оживають» вони за умови, коли в процесі практики, немов олюднюються і знаходять значення для людини й суспільства. Адже цінності відіграють важливу роль як у формуванні особистості, так і в загальному розвитку суспільства, виконуючи при цьому дві основні функції. Перша з них полягає у тому, що цінності виступають основою формування і розвитку ціннісних орієнтацій людини. Інша ж зводиться до того, що цінності мотивують діяльність і поведінку особи, оскільки орієнтація людини у світі і прагнення до досягнення мети теж обов'язково співвідносяться з вартостями, які входять до внутрішньої структури особи [2, с. 103]. Також необхідно вказати, що існують принаймні два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, – і цінності, які, навпаки, надають сенсу існуванню самої людини. Цінності, які регулюють самоствердження людської особистості, якою вона є, – і цінності, котрі творять і відроджують людину в новій якості. Тому, щоб глибше усвідомити зв'язок між соціально-діяльною сутністю людини та її ціннісними орієнтаціями, буде доцільним розглядати особу з точки зору її соціальної активності [3, с. 64].

Звідси, спрямованість і зміст соціальної активності учнівської молоді характеризує її ціннісна орієнтація, що сприяє усвідомленню, як і чому певні явища знаходять своє відображення у свідомості конкретної особистості, в її системі цінностей; як вона орієнтується в такій системі та в якому напрямку цінності й ціннісна система у свою чергу орієнтують людську поведінку. Тому ціннісна орієнтація – досить складне утворення, котре відображає різні рівні й форми взаємодії суспільного та індивідуального й усвідомлення особою навколишньої дійсності [5, с. 17]. Далі більш детально покажемо взаємодію цих компонентів.

Як зазначає більшість науковців (Я. Гудечек, А. Здравомислов, В. Ядов та ін.), система індивідуальних цінностей є результатом інтеріоризації (засвоєння) учнівською молоддю цінностей суспільства, на основі яких і формуються ціннісні орієнтації, як певні світоглядні регулятиви поведінки і діяльності, що є важливим елементом духовної визначеності та особистісного самовизначення зокрема. При цьому ми визначаємо ціннісні орієнтації як «найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені

життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань. Така сукупність сформованих, стійких ціннісних орієнтацій утворює своєрідну вісь свідомості, що забезпечує стійкість особистості, наступність відповідного типу поведінки і діяльності, виражену в спрямованості потреб та інтересів» [4, с. 425].

У науковій літературі, зокрема праця К. Абульханової-Славської, Є. Ільїна, О. Леонтєва, А. Петровського, С. Рубінштейна, В. Сафіна визначено, що сформовані на засадах інтеріоризації цінностей ціннісні орієнтації та установки визначають особистісні мотиви поведінки й діяльності учнівської молоді, її спрямованість, активність, самовизначення [3]. Не випадково А. Здравомислов у одній зі своїх праць акцент робить саме на ціннісних орієнтаціях, які визначає як значущий чинник усієї мотиваційної сфери особистості. Він стверджує, що ціннісні орієнтації – найважливіші елементи її структури, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і прагнень. Обираючи ту чи іншу цінність, людина формує довгостроковий план поведінки і діяльності, визначає її тривку смислову перспективу. Якщо мотивація дає відповідь на питання, чому?, для чого? учнівська молодь діє певним чином, то ціннісна орієнтація висвітлює те, заради чого вона діє, чому присвячує свою діяльність.

Також А. Здравомислов і В. Ядов широко трактують ціннісні орієнтації як систему установок особистості на ті чи інші цінності матеріальної й духовної культури суспільства. Це, за їх переконанням, найважливіший компонент структури особи, в них немов реалізується увесь життєвий досвід, накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку. Це той компонент структури, що становить деяку вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли і почуття людини, і з точки зору якої вирішується більшість життєвих питань [4, с. 52]. Чимало дослідників, відносячи ціннісні орієнтації до найважливіших компонентів структури особистості, вважають їх інтегративною характеристикою учнівської молоді, що прагне до самовизначення.

Отже, ціннісні орієнтації – це елементи структури особистості, які характеризують змістовну сторону спрямованості учнівської молоді. У формі ціннісних орієнтацій у результаті набуття цінностей фіксується істотне, найбільш важливе для особистості. Ціннісні орієнтації – це стійкі, інваріантні утворення («одиниці») моральної свідомості – основні його ідеї, поняття, «ціннісні блоки», значеннєві компоненти світогляду, що виражають сутність моральності учнівської молоді, а значить, і загальні культурно-історичні умови й перспективи. Система ціннісних орієнтацій виступає «згорнутою» програмою життєдіяльності й слугує базою для реалізації певної моделі особистості. Це та сфера життєдіяльності, де соціальне переходить в особистісне, а особистісне стає соціальним, де відбувається обмін індивідуальними ціннісно-світоглядними позиціями [2, с. 104].

Інші дослідники (І. Бех, В. Ольшанський, Л. Фоміна, В. Ядов) вважають, що специфіка ціннісних орієнтацій полягає у своєрідності прояву свідомості юного громадянина, бо саме у самосвідомості найбільшою мірою мають прояв почуття особистої відповідальності, потяг до саморегуляції та самоутвердження [1]. Тому головним завданням, що постає перед учнівською молоддю, є формування почуття ідентичності на протигагу рольовій невизначеності особистісного «Я». Суб'єкт здійснює пошук відповідей на запитання: «Хто я?», «Який мій подальший шлях?». У пошуках особистісної ідентифікації особистість вирішує, які дії є для неї важливими та формує певні норми для оцінки власної поведінки та діяльності інших людей.

При цьому, визнаючи, що особистість саморозвивається і є «цілеспрямованою системою», важливим є питання, як слушно зазначає М. Мельникова, про межі самовизначення для кожної конкретної юної особистості. Саме відчуття межі («перцептивна ідентичність» за З. Фрейдом) дозволяє учнівській молоді здійснювати одну із можливих стратегій: це і подальший розвиток чи стримування активності, «система заборон» щодо власної реалізації тощо. Так молодь ідентифікує себе і це дозволяє їй знайти місце в соціумі для свого Я, визначивши коло допустимої діяльності [4, с. 113]. Це питання пов'язане з усвідомленням власної цінності та компетентності.

Отже, зацікавленість глобальними проблемами сенсу життя взагалі й власного існування, зокрема – є істотною характеристикою самовизначення учнівської молоді, що поступово проходить етап формування. При цьому наявність інтересу до сенсу життя і його активне обговорення, на думку М. Гінзбурга, свідчить про ефективність процесу самовизначення.

Взагалі, як стверджує дослідник Д. Трунов, у суспільстві неможливим є перебування поза якими-небудь функціональними ролями. Роль – це те, що існувало до людини, те, що вона бере на себе, і те, що вона транслює наступним поколінням. Тому самовизначення – загальновизнана цінність, це ідеал, якого повинна досягти особистість до певного віку. Уповільнення цього процесу, тобто відсутність визначеності (у поглядах, сфері діяльності, особистому житті тощо) у дорослої людини – ознака того, що вона ще не може бути повноцінним членом суспільства [4, с. 152]. У цьому випадку соціальне оточення стимулює процес самовизначення, тому що воно теж у ньому зацікавлене.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, в основі процесу становлення учнівської молоді першочергове місце займає особистісне самовизначення, що має ціннісно-значеннєву (сміслову) природу. Це активне окреслення особистістю своєї позиції відносно суспільно виробленої системи цінностей, визначення на цій основі сенсу свого власного існування. У цілому, життєву орієнтацію молоді зумовлює синтез образу «Я», уявлення про себе та образу світу – світоглядні орієнтири особистості,

когнітивними умовами формування якого є засвоєння суб'єктом системи наукових знань про науку, освіту, суспільство; розвиток здібностей критично та творчо розмірковувати; досягнення високого рівня пізнавальної активності у поєднанні з відповідальністю. Ствердження власної позиції в життєвих ситуаціях виявляється через систему ціннісно-орієнтаційних категорій: цілі, зміст, потреби, інтереси, мотиви, цінності, ціннісні орієнтації. Врахування вищезазначених позицій дефініції «самовизначення особистості» дозволяє не тільки більш повно зрозуміти конкретну особистість, але й визначити стратегію корекційного впливу, орієнтованого одночасно і на реалізацію завдань розвитку конкретної особистості, і на розкриття її потенційних можливостей, які не є універсальними для всіх, а в кожному окремому випадку встановлюються індивідуально, за активної участі самої особистості. Тому дуже важливо приділяти увагу формуванню ціннісно-значеннєвої (сміслової) складової самовизначення учнівської молоді. При цьому самовизначення ототожнюється з пошуком себе і відкриттям власного «Я». У зв'язку із цим ми можемо стверджувати, що чинником процесу особистісного самовизначення є Я-концепція (як динамічна система уявлень про самого себе, сполучена з їхньою оцінкою), дослідження змістовної сторони якої й буде предметом наших подальших наукових пошуків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості. *Цінності освіти і виховання: Науково-методичний збірник* / За ред. О. В. Сухомлинської. К., 1997. С. 8–12.
2. Дубінка М. М. Орієнтація викладача на професійні цінності – основа його професійного самовизначення. *Витоки педагогічної майстерності: збірн. наук. праць / Полтавський національний педаг. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2016. Вип. 18. С. 101–108. (Серія «Педагогічні науки»). URL : <https://sources.pnp.u.edu.ua/issue/view/12508>*
3. Ильин Е. П. Мотивы человека: теория и методы изучения. К. : Вища школа, 1998. 292 с.
4. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу: монографія / Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценко, І. І. Ткачук, за ред. О. Л. Моріна. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.
5. Савченко Н. Ціннісні орієнтації як складова особистісного самовизначення. *Наукові записки [КДПУ імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 140. С. 13–18. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_140_6.*
6. Семенов О. С. Особистісне самовизначення школяра в діяльності комплексного позашкільного навчально-виховного закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ, 2000. 18 с.
7. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. В. Радуга. Харків : Мачулін, 2015. 444 с.
8. Frankl, Viktor E. *Man's in search for meaning: an introduction to logotherapy*. Boston : Beacon Press, 2006. 188 p. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/Special:BookSources/978-0807014264>

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (1997). *Tsinnosti yak yadro osobystosti. Tsinnosti osvity i vykhovannya*. [Values as the core of personality. Values of education and training]: *Naukovo-metodychnyy zbirnyk / Za red. O. V. Sukhomlyns'koyi. K., S. 8–12.* [in Ukrainian]
2. Dubinka, M. M. (2016). *Oriyentatsiya vykladacha na profesiyni tsinnosti – osnova yoho profesiynoho samovyznachennya* [Orientation of a teacher on professional values – the basis of his professional self-determination.]. *Vytyky pedahohichnoyi maysternosti: zbirn. nauk. prats' / Poltav's'kyu natsional'nyy pedah. un-t im. V. H. Korolenka. Poltava. Vyp. 18. S. 101–108. (Seriya «Pedahohichni nauky»).* [in Ukrainian]
3. Il'in, Ye. P. (1998). *Motivy cheloveka: teoriya i metody izucheniya* [Human motives: theory and methods of study]. K. : *Vishcha shkola. 292 s.* [in Ukrainian]
4. *Profesiynne samovyznachennya uchniv's'koyi molodi v umovakh osviti'oho okruhu*. [Professional self-determination of student youth in the conditions of the educational district] : *monohrafiya / L. A. Hutsan, O. L. Morin, Z. V. Okhrimenko, O. M. Parkhomenko, L. I. Hrytsenok, I. I. Tkachuk, za red. O. L. Morina. Kharkiv : «Drukarnya Madryd». 220 s.* [in Ukrainian]
5. Savchenko, N. (2015). *Tsinnisni oriyentatsiyi yak skladova osobystisnoho samovyznachennya*. [Value orientations as a component of personal self-determination] *Naukovi zapysky [KDPU imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriya : Pedahohichni nauky. Vyp. 140. S. 13–18.* [in Ukrainian]
6. Semenov, O. S. (2000). *Osobystisne samovyznachennya shkol'yara v diyal'nosti kompleksnoho pozashkil'noho navchal'no-vykhovnoho zakladu*. [Personal self-determination of a schoolboy in the activities of a complex extracurricular educational institution] : *avto-ref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 – teoriya i metodyka vykhovannya. Kyyiv. 18 s.* [in Ukrainian]
7. *Sotsiolohe-pedahohichnyy slovnyk*. [Sociological and pedagogical dictionary]. / *Za red. V. V. Radula. Kharkiv : Machulin. 444 s.* [in Ukrainian]
8. Frankl, Viktor E. (2006). *Man's in search for meaning: an introduction to logotherapy*. Boston : Beacon Press. 188 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mykhaylovych – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Special of Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; pedagogy of high school; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2024 р.